

Participatie Woon- en Leefmilieu

Harry Broekman

Introductie

“Het is dan wel zo dat de politiek en de aannemerij een grote greep hebben op de architect, maar dat ontslaat hem niet van de plicht om andere wegen te zoeken. Wat wij willen gaat nogal ver. Normaal is alles geregeld op grote schaal, collectief en van bovenaf. Wij willen aandacht voor het individu, en dat betekent kleinschalig werken van onderaf. Wat wij nu gaan bereiken, komt omdat we er helemaal in geloven”.

Aan het woord is Frans van Dillen, architect in 1986 in het tijdschrift De Twaalf Ambachten (nummer 47, pp 26-27). Hij wilde aantonen dat de standaard inspraakgrenzen in de bouw veel te nauw getrokken worden. In Rosmalen bracht hij eind jaren tachtig een woningbouwproject op gang dat nog altijd zijn tijd vooruit lijkt te zijn. Hier beslisten bewoners onder meer over de volgende onderwerpen:

- de verkaveling: op ca. 35 are totaal 18 kavels, alle met tuin op het zuiden of het westen; boven- en ondergrens qua grootte is 180 m2 en 550m2 (het dubbele kavel);
- de stratenloop: geen stoepen, geen doorgaand verkeer, auto dicht bij de deur; de bestrating en het openbaar groen werden op maat aangelegd door de gemeente;
- de gemeenschappelijke voorzieningen: de buitenruimte biedt kinderen recreatiemateriaal en volwassenen thans een fraaie vuurplek/barbecue.

De bewoners ondernamen een veelzijdig avontuur, want het uitgangspunt was om met een minimum aan regels, ook voor kleine huishoudportemonnee, zonder diploma's, zelfs met twee linkerhanden, te mogen bouwen.

Van Dillen dacht: “Van eigenarbeid aan de woning wordt je al plannende, bouwende, sjouwende en inrichtende een vollediger mens”. Hij kreeg op alle fronten gelijk dankzij de inspanningen van de bewoners die leerden bouwen en samenwerken.

Initiatief en deelnemers

Van Dillen was de aanjager, hij inspireerde en faciliteerde. Toch zakte het initiatief geenszins in elkaar toen Van Dillen, veel te vroeg zo zegt iedereen, in 1991stierf. De individuen die ingetekend hadden

De oorspronkelijke bewoners naar beroep met een schatting van de bouwtijd van hun woning:

<i>gepensioneerd automonteur</i>	<i>7 mnd</i>
<i>onderdirecteur gevangenis</i>	<i>14 mnd</i>
<i>ontwikkelaar bouwprojecten</i>	<i>1,5 jr</i>
<i>musicus</i>	<i>2 jr</i>
<i>werkzaam bij weegbureau</i>	<i>2 jr</i>
<i>musicus</i>	<i>2,5 jr</i>
<i>leraar</i>	<i>3 jr</i>
<i>redacteur bij uitgeverij</i>	<i>3 jr</i>
<i>timmerman</i>	<i>3 jr</i>
<i>ICT-professional</i>	<i>3,5 jr</i>
<i>welzijnswerkster</i>	<i>4 jr</i>
<i>werkzaam in de fijnmetaal</i>	<i>4 jr</i>
<i>ICT-professional</i>	<i>6 jr</i>
<i>klusjesman</i>	<i>6 jr</i>
<i>hoofd bij medische instelling</i>	<i>6 jr</i>
<i>kunstenaars</i>	<i>7 jr</i>

op zijn invitatie om te bouwen, waren inmiddels door de wol geverfde huizenconstructeurs geworden. Niet alleen waar het om bestekken, bouwtechnieken of materialenkeus gaat. Voor hen was het project ook een levensschool: elk kwam er ‘als mens’ anders - beter!- uit dan toen zij startten. Het zijn in alle opzichten gewone mensen, die het snode plan opvatten om hun droomhuis te realiseren met eigen handen. Inmiddels treft de bewoners ook hetzelfde ongeluk als andere mensen: bedrijfsreorganisaties, echtscheidingen en ernstige ziektes, het speelt er thans allemaal. Waar nodig vind men steun of advies bij de buur. Het verloop is gering, de mensen wonen er graag. Er zijn in totaal drie woningen verkocht: door overlijden, door echtscheiding en door verandering van werk.

Profijtgroepen

Voor duizenden bezoekers, waaronder veel architectuurstudenten, hebben de bewoners hun panden opengesteld en rondgeleid. Van Dillen promootte het project in de vakbladen. Ook de gemeente is inmiddels trots geworden op de buurt en toont deze in binnen- en buitenland als een voorbeeld van goed gemeentebestuur. Dat heeft wel even geduurd: de relatieve chaos van de eerst 6 à 7 jaar was slecht te verteren voor de bestuurders.

Inmiddels echter is ook voor hen evident dat dit in velerlei opzicht een voorbeeldwijk is.

De bewoners grepen hun kansen om van het experiment ook een sociale ontdekkings- en vormings-tocht te maken. Het bouwen vergde niet alleen een andere houding tegenover de bureaucratie, namelijk medezeggenschap veroveren i.p.v. inspraak aanvaarden. De effecten strekten verder dan de weldadige invloed van de eigen bouwactiviteit op gestel, gemoed en karakter. Het jarenlange bouwproces vereiste ook adequaat sociaal handelen. Het samen leren beslissen heeft voor de betrokkenen ook invloed gehad, zelfs ver buiten de bouwplaats.

Het experiment toont ook de waarde van 'defensibele space' voor het bloeien van een buurt. Als bewoners een stukje grondgebied als eigen beschouwen en waarderen, zullen ze er alles aan doen om dat leefbaar te houden. Als het gebiedje ook in bouwtechnisch opzicht tegen oneigenlijk c.q. crimineel gebruik te verdedigen valt, zal die verdediging van de grond een positief bindmiddel voor de buurtbewoners vormen (Newman).

Een voorbeeld. De buurt ligt aan de rand van de stad. Met aan een kant een ontsluitingsweg, aan de andere kant een park, aan de derde kant een woonwagenkamp en aan de vierde kant een woonwijk. Uit die aangrenzende woonwijk komen wel eens jongeren op bromscooters. Die bezetten het middenterrein. Dat hangen op die plek geeft rotzooi en lawaai. De bewoners hebben niet als reflex: wegjagen, dan wel de politie bellen. Zij stapten op de jongeren af en gingen praten. Het overleg resulteerde in een heuse gebruiksregeling voor de heuvel: mits ze zich aan een aantal basale regels en nachtlimieten houden, zijn de jongeren - tenzij qua aantal en uitstraling bedreigend voor de kleine kinderen - welkom.

Draagvlak

Een eigen huis kunnen bouwen mag niet afhangen van de omvang van de huishoudportemonnee. Iedere volwassene moet met de zijnen - op basis van zijn behoeften en capaciteiten - een woning kunnen bouwen, zo vond Van Dillen. Een eigen huis bouwen mag bovendien niet afhangen van subsidievoorschriften. Van Dillen en de bewoners weigerden op jacht te gaan naar subsidie. Subsidie verkleint de variatie en maakt dat de eigen verantwoordelijkheid minder centraal komt te staan, zo was het standpunt.

Om dubbele kosten te vermijden woonden circa de helft van de zelfbouwers lange periodes op het terrein in een caravan of bouwkeet. Met hun gezinnen en huisdieren. Tezamen met de onaffe woningen, het openliggende bouwterrein en ook het vele

tweedehands bouw materiaal, gaf dat een curieuze - voor de volksmond een flodderachtige - indruk. Op het gecombineerde woon- en bouwterrein heerste echter een andere orde, het was er geen wanorde. "Moet kunnen" was de slogan, niet "laat maar waaien" of "je niet bemoeien met een ander". Integendeel, de burenerelaties waren intensief, gevarieerd en oplettend.

Werkwijze

Leren kon men in overvloed ook bij het bouwen van het eigen huis. Zelf een huis bouwen betekent veelal dat men de aannemer laat voorrijden en bij oplevering de verhuishwagen laat komen. In Rosmalen werd vanuit een geheel andere filosofie geopereerd. De bewoners wilden hun droom realiseren.

Jack de musicus, kon een repetitieruimte voor zichzelf maken die maximaal geïsoleerd was. Eindelijk bevrijd van klachten vanwege geluidsoverlast. Chris, timmerman, wilde een bungalow voor zijn gezin uit hout zagen. Het lukte hem. Maarten groepeerde de woonvertrekken zo, dat heel simpel en direct de gezinsleden met elkaar konden communiceren.

Die dromen vergden veel tijd. Vier van de zeventien bouwers hadden zich ook laten aansteken door het warme pleidooi van Van Dillen om in leem te bouwen. Dat was milieuvriendelijker, qua klimaatregulering veel beter, bovendien goedkoper dan baksteen. Kortom, goed, goedkoop en aangenaam. Maar wel uiterst arbeidsintensief en zwaar, helemaal als men de stroleem variant koos, dat is rechtstreeks de klei als muren zetten m.b.v. balken i.p.v. de leem als stenen vormen en die dan stapelen.

Je leerde elkaar wel kennen onder deze leembeleving. Dat gold voor veel bouwactiviteiten. Er ontstond zo voor kinderen en volwassenen een leerschool in het samen zijn. Zoals bij het nee leren zeggen als de buurman weer eens om hulp kwam vragen, maar ook spontaan naar hem toe gaan als je weet dat hij/zij moeilijk zit. In het gezin de lusten en lasten verdelen en ordenen. Allerlei plannings door elkaar kunnen laten lopen. Leren beslissen met elkaar: niet vluchten in snelle, maar broze compromissen, doch vasthoudend zoeken naar het optimum. Werken na je werk, maar dat zodanig doen dat je het betaalde werk en het werken op de bouwplaats tegen elkaar afstreept: de ene plek is de recuperatiemogelijkheid voor de andere. Het is een leerschool voor tolerantie en plezier in de omgang geworden. Ook kinderen gedragen zich opvallend sociaal, niet alleen naar elkaar. Diversiteit in inkomen, afkomst, gezin, métier, leeftijd, heeft daarbij geholpen. Bindmiddel was de arbeid, gezamenlijke vijanden de regen en kou, en

het geldgebrek. Ieder werkte er aan een eigen toekomstdroom, men kon elkaar door diversiteit in bronnen, netwerk en ervaring goed helpen. Het duurde alleen wat lang, en bij sommigen veel langer dan verwacht, maar dat verstevigde de band. Tolerantie, cohesie, solidariteit ontstonden er als bijverschijnselen van op elkaars lip leven en met weinig middelen je toekomstdroom verwezenlijken. Dat er jarenlang op het terrein door gezinnen in eenvoudige caravans gewoond werd, terwijl beter bemiddelden op een gereed kavel er comfortabel bij zaten, zette onderling geen kwaad bloed. Toen alle voordeuren gesteld waren en het semi-openbare bivak ten einde was, werd de concentratie op het eigen gezin sterker. Na de bouw is de externe gerichtheid, op de stad, op de rest van de wereld ook - vanzelfsprekend - toegenomen.

Organisatie

Van Dillen gebruikte als initiatiefnemer de Stichting Participatie Woon- en Leefmilieu. De Stichting en zijn bestuur heeft nooit veel gedaan, was louter een papieren vehikel voor Van Dillen en is enige jaren na het overlijden geruisloos opgehouden te functioneren.

Kenmerkend voor het besluitvormingsproces was dat de beslissingen gezamenlijk én in samenhang genomen werden. Agenda en issues werden afgestemd op tempo en behoeften van de bewoners. Zo kun je als bewoner elkaar leren kennen en standpunten over en weer bijslijpen. De kans op synergie i.p.v. vluchtige compromissen neemt toe. Het geheel, waaronder de buitenruimte, kon zo naadloos aansluiten op de - uitonderhandelde - gebruikersbehoeften.

De bewonersorganisatie, opgericht bij het begin (1987) fungeert ook niet meer: er is nu geen noodzaak meer om (formeel) bouwkundige en planologische zaken onderling of met autoriteiten te bespreken. Als de bewoners nu wat met of van elkaar willen, lopen ze achterlangs en bespreken de zaken aan de keukentafel.

Financiën

De bewoners stortten, timmerden en metselden - voor zichzelf en bij elkaar. Eigenarbeid, vrijwillig gepoold en pragmatisch gecoördineerd leverde ook hier de garantie voor maximale baten van de groepsleden. Men leerde de regels van het vak van elkaar of keek die af van professionals als die op de bouwplaats bewoners assisteerden. Bewoners huurden apart of collectief machines

(zoals betonmolen) of kochten extra handen in (van een beroepsmetselaar). Prinzipienreiterij was de bewoners vreemd: 'Als je geld hebt om 't met machines te doen of het werk aan aannemers kunt uitbesteden, dan moet je dat niet laten', zo was het motto.

Dus de aan- of juist afwezigheid van tijd, rijkdom, handvaardigheid of een vriendenkring mogen de voortgang bepalen. Soms duurde de bouw zo jaren. Na 15 jaar is één van de huizen nog niet geheel af.

Ontwikkeling

In ieder geval bouwtechnisch en sociaal liep het heel anders dan de mensen zich afzonderlijk hadden voorgenomen. Je kon je er ook geen voorstelling van maken, want met 17 gezinnen zo'n bouwplaats op de schop nemen, kende in het moderne Nederland geen precedent.

Zonder praktische vormen van solidariteit was het niet zo'n mooi buurtje geworden. De mensen met wie we gesproken hebben, ontkennen bij hoog en bij laag dat het er klef aan toe gaat in hun wijkje. Of dat de sociale controle als een harnas om de mensen hangt.

"Een aantal van ons gaat samen nog wel eens naar de kermis. Er zijn ook nog altijd buurtvakanties: gezinnen zetten ergens met elkaar de tenten op. Een paar keer per jaar is er groot kampvuur op het openbare middenterrein, oud en nieuw vieren we gezamenlijk. Althans wie dat wil, er is geenszins een verplichting. We ontlopen elkaar niet, maar lopen de deur niet plat. Het is hier net als elders: sommige mensen liggen elkaar beter als anderen; je mag, maar hoeft niet mee te doen aan activiteiten"

Kan het elders ook zo? Bouwprijzen zijn gestegen en bouwlocaties zijn schaarser geworden. Maar in Flevoland is er nog ruimte. Een bestuurlijk klimaat in Lelystad en Almere moet zoiets nu ook mogelijk maken. Waar houdt de toekomstige initiatiefnemer zich thans schuil?

Informatie

Stichting Participatie Woon- en Leefmilieu
Franciscanenborch 6
5241 KS Rosmalen

Contactpersoon Jack van den Dulk
Tel. (073) 521 82 25
E-mail jbulk@home.nl